

p r i k a z i

Slobodan Vuković, *Tranzicija i korupcija*, IP „Filip Višnjić“, Institut društvenih nauka, Izdavačko preduzeće „Rad“, Beograd, 2007.

Slobodan Vuković predstavio se poljednjih godina, preciznije rečeno od 2003. godine pa do 2007, kritičko-intelektualnoj javnosti sa četiri svoje knjige, i to tri iz oblasti korupcije kao svojevrzne „trilogije“ (*Korupcija i vladavina prava*, 2003, prva; potom druga, *Pravo, moral i korupcija*, 2005; i na kraju treća, *Tranzicija i korupcija*, 2007). Pored knjiga o korupciji, Vuković je u isto vrijeme objavio knjigu sasvim drugog intelektualnog interesovanja sa karakterističnim naslovom – *Kako smo se voleli* i precizirajućim podnaslovom – *Antisrpska propaganda i razbijanje Jugoslavije*, 2007. Vuković, znači, nije bio opsjednut samo istraživanjima korupcije, gdje se pokazao kao uporan i otrešit kritičar ove društvene pojave u Srbiji i donekle u Crnoj Gori. On se, dakle, još pokazao kao veoma uspješan analitičar manipulativne moći svjetskih medija na osnovu stigmatizacije Srbije, odnosno njene namještene uloge u raspadu prethodne državne zajednice pod istorijski poznatim imenom Jugoslavija. Očigledno, radi se o samoodređenom opredjeljenju za istraživački interesantne i plodonosne teme, iako izgleda da su se te teme naprosto nametale istraživačevom budnom oku.

Vuković je, inače, sociolog disciplinovane (sociološke) istraživačke prakse, bez obzira na to što uspješno koristi saznajne rezultate drugih društvenih nauka (pravnih, ekonomskih kao i politologije), čime demonstrira interdisciplinarni pristup istraživačkom problemu (u ovom slučaju korupciji), koji čini jednu od okosnica postojećih otuđenih tranzicionih nedostatnosti i nedorečenosti. Istovreme-

no, uspješno markira naslijeđeni problem ekonomskog zaostajanja društva na globalnom planu kao i tendencije određenih neregularnih djelatnosti, koje ograničavaju, da ne kažemo onemogućavaju, zaživljavanje društvene prakse građanskog društva u Srbiji.

S. Vuković detektuje već u Uvodu knjige *Tranzicija i korupcija* tri tipa dominantne korupcije, gdje sva tri zavise od toga kako se ostvaruje (sprovodi), donosi i krši pravo i time prepoznaje koji je tip korupcije u pitanju. Korupcija *za ostvarivanje prava* prvi je tip korupcije, gdje građanin na osnovu važećih zakona ili podzakonskih akata, ipak mora da podmićuje javnog službenika ili političkog djelatnika radi ostvarivanja svojih prava. Drugi tip korupcije javlja se radi *koriscenja prava* koje ga ne sljeduje po zakonu ali ga koristi podmićivanjem, gdje, u stvari, nosioci korupcije (koruptor i korumpirani javni ili korupcijski službenik) sklapaju neku vrstu ugovora, uz kršenje zakona na obostranu korist a na račun (štetu) trećeg, tj. države, korporacije. I treći već isprobani tip korupcije savremenog društva, ali i društva uopšte pa i raznih ljudskih zajednica, gdje se vrši potkupljivanje, sve radi *mijenjanja prava* ili prilagođavanja zakona ili podzakonskog akta u interesu koruptora, s ciljem sticanja novog prava ili produženja starog.

Još u prethodnim knjigama o korupciji, autor je ustanovio da je korupcija u Srbiji zašla u sve pore društva, pa je po tome *sistemska*. A osnovni činioci koji determiniraju obim, intenzitet pa i oblike korupcije jesu, po Vukoviću, jasno prepoznatljivi i to ne samo u Srbiji nego uopšte

u razvijenom pa i u nerazvijenom svijetu, a to su: „oblik i kvalitet državne regulacije, mešanje države u ekonomiju, obim transakcija pod direktnom i indirektnom kontrolom države, efikasnost kaznenog aparata, zatim društveno-istorijske okolnosti, materijalna razvijenost društva i stanje društvenih vrednosti“ (S. Vuković, *Pravo, moral i korupcija*, IP „Filip Višnjić“, Institut društvenih nauka, Beograd, 2005, str. 138).

Najnoviju Vukovićevu knjigu *Tranzicija i korupcija* čine, pored Uvoda i Zaključka, sedam problemskih oblasti (poglavlja knjige). Poglavlja su sljedeća: *Uzroci korupcije; Pravosuđe između poverenja i korupcije; Efikasnost javnih službi; Raširenost korupcije; Korupcija i mere za suzbijanje korupcije; Preduzetničko okruženje i korupcija i Tipovi korupcije*. Ove posebne problemske oblasti, pored toga što čine posebnu cjelinu opšteg problema *tranzicije i korupcije*, na neki način predstavljaju i zasebno zaokružene cjeline raznih problema korupcije u Srbiji, kojima se S. Vuković veoma uspješno bavi.

Odmah u Uvodu ove knjige, njen autor naglašava da će korupciju posmatrati iz četiri ugla: prvog – u ravni vladavine prava u društvima tranzicije na primjeru srpskog društva, tj. pitanja poštovanja prava i to od strane političke vlasti a i od strane građana; drugog – jednog od indikatora moralnog, vrijednosnog i političkog stanja srpskog društva i povratnog uticaja korupcije na taj indikator; trećeg – međuzavisnosti širenja korupcijskog pritiska i podložnosti korupciji; i na kraju četvrtog – isticanja raširenosti i veličine korupcije, te osnovnih kanala podmićivanja u određenim djelovima srpskog društva. Već ovdje S. Vuković pledira na značenju i značaju vladavine prava, odnosno, istrajnoj pravnoj državi, kako bi se ako ne spriječile a ono ograničile razorne snage korupcije u društvu. Tu se i postavlja pitanje – šta je prioritetno raditi i dalje razvijati ako ne postavljenje u dru-

štvu nezavisnog i kompetentnog (stručnog i profesionalnog) sudstva sa važenjem zakonskih akata; uvažavanje pravila pravničke igre i posebno stvaranje internalizovane potrebe kod građana za opštom reglementacijom u društvu. Tek tada može se govoriti o (samo)kontrolisanom sudstvu i istovremeno o pravosuđu, tužilaštvu kao, van vlasti, jurisdikcijskom kompetentu koji reguliše ostvarivanje i važenje pravnih odnosa u društvu.

Prva problemska oblast naslovljena *Uzroci korupcije*, već samim postojanjem i njenim značenjem korupcije kao systemske pojave, upućuje na to da su deterministički spletovi koji uslovljavaju, da ne kažemo uzrokuju, korupciju iako kompleksni i ujedno brojni, ipak ne i tako istraživački neprepoznatljivi. Naime, radi se o tome da je korupcija postala svakodnevlje u Srbiji koje se „redovno živi“, da su se građani na nju, tako reći, kako i sâm autor kaže, „gotovo navikli“. Jedino je nova u tome što „napreduje“ u pronalaženju sve novijih i novijih pojavnih oblika kao i po otvaranju novih „protočnih kanala“ svoje ekspanzivnosti. A tranzicija, posebno ova kakva se odigrava u jugoistočnoj Evropi, „dobro dođe“ za korupcijsko bujanje, odnosno „napredovanje“. Ako uopštimo raznorazne činioce koji determiniraju postojeće stanje korupcije u Srbiji onda je to: autoritarna politička vlast olako osvojena a još lakše „preko noći“ korumpirana; uopšte nepovoljno privredno stanje u zemlji i, što nikada ne treba prenebreći, mentalitetni sklop „našeg čovjeka“ („balkanski“) stvaranog takvog već vjekovima. Tu sada u središtu stvari dođe pravo, odnosno njegovo ostvarivanje ili korišćenje, za raznolike, gle paradoksa, korupcionaške radnje. Tako postoji korišćeno pravo („empirijsko“ – kako ga autor naziva), koje umjesto da efikasno kroz nezavisno sudstvo (ne vlast pa ni sudsku) koristi pravne norme, mjere i lijekove i spasava društvo od zarazne napasti korupcije – ono je čak direktno uvučeno sa svojim „pravnim radnjama“ u korupciju.

Tako reći, doguralo je dotle da ga sistemski zakoni – čak i politička volja, pod pretpostavkom da to iskreno želi i hoće – ne mogu jednostavno odviknuti od raznih unosnih korupcionaških radnji kao, uostalom, ni od subjektivističko-interesnog tumačenja i primjenjivanja prava. Tako umjesto da pravo utvrđuje vezu između prava i obaveza, kako će to ustvrditi belgijski filozof, logičar i pravnik Haim Perelman, za ulogu prava u odnosu na moral koji propisuje dužnosti i oslanja se na unutrašnje namjere (H. Perelman, *Pravo, moral i filozofija*, Nolit, Beograd, 1983: 1999) – pravo kroz institucionalno-jurisdikcijsku praksu postaje uslov i podsticajni faktor za razbuktavanje korupcije ili, „u najmanju ruku“, uslov za njeno prećutno odobravanje.

S. Vuković izabrao je preduzetnike da na njima testira osnovne probleme i uzroke korupcije u današnjem društvu Srbije. Uzroke je pronašao u sljedećim činjenicama: *odsustvu vladavine prava, krizi morala, neodgovornoj političkoj eliti, izostanku političke volje, tranziciji (neuspješnoj)*. Tome treba dodati i spoljne činioce: *razbijanje druge Jugoslavije, rat u okruženju, sankcije međunarodne zajednice, potpaljivanje i potpomaganje kosovsko-metohijske krize, razaranje zemlje vojno-oružanom agresijom NATO snaga i razne konstantne pritiske i uslovljavanja od strane međunarodne zajednice*. U takvim okolnostima, unutrašnjim i spoljnim, teško da bi izdržala i mnogo ekonomsko-politički razvijenija društvena zajednica, a da u njoj, naprosto, ne „cvjetaju“ korupcija i kriminal. Ne treba isključiti ni faktor istorijskog nasljeđa sa svim nepovoljnostima za jedan demokratski poredak i u njemu izgrađeni sistem vrijednosti, na što se „lakše naslanjaju“ sve postojeće i moguće anomalije savremenog doba, bez obzira na zaostajanje Srbije u ekonomskom progresu i još uvijek u mnogo čemu važanju patrijarhalnog mentaliteta. Pitanje je koliko je preoptimistično očekivanje, u ovoj prilici istraživača S.

Vukovića, stabilizacije prilika u Srbiji (str. 32) poslije svih društvenih anomalija od kojih su neke dugog trajanja, tj. nijesu „od juče“. One su u posljednje vrijeme značajno ojačale i proširile se u društvu. Posebno pitanje jeste poremećaj moralnih vrijednosti pošto su baš one dostigle tzv. „kritičku tačku“ rizične komunikativnosti.

U drugom poglavlju *Pravosuđe između poverenja i korupcije* autor detaljno analizira, o čemu je već bilo govora, suštinu problema iz oblasti *vladavine prava*, odnosno važenja egzistencije *pravne države*, preko pravosuđa i sudstva ogrezlih u korupciju, umjesto da budu najbolji i najdosljedniji čuvari i propagatori pravne države i, kako kaže autor, sudstvo kao „čuvar vladajućih društvenih vrednosti“. Na bazi prave pravničke pozicije sudstva, sudovi u društvu zadobijaju autoritet, čime se povećava njihova moć, te afirmišu društvena uloga, ali uz to ide obavezno i njihova odgovornost. No, stanje stvari u Srbiji nije takvo. Sudovi podliježu neredovnom pravnom stanju u državi, odnosno uopšte u društvu pod uticajem raznih spoljašnjih činilaca (političkih, ekonomskih, medijskih i dr.), kao i pod uticajem unutrašnjih činilaca, jednih koji potiču iz unutrašnje nesaglasnosti u oblasti prava i drugi, koji proističu iz same sudske prakse (činjenja i nečinjenja) sudske podsistema kao dijela opšteg društvenog sistema. Kao rijetko koja djelatnost u društvu, što dokazuje S. Vuković – sudovi, tužilaštvo, policija izriču mjere, što im je (za)dato po pravu, protiv korupcije, a istovremeno ubiraju za sebe značajna sredstva od korupcijskih radnji i time, na neki način, zatvaraju kolo odbrane (od) korupcije.

Ne postoje samo javni interesi uopšte društva a da se oni istovremeno ne tiču interesa pojedinačnih građana. Ovo pogotovu kada je u pitanju *djelatnost javnih službi*, kao tipičnih servisa za zadovoljavanje raznih potreba i korišćenja usluga građana. U studiji, ovo pitanje S. Vuković razmatra putem ispitivanja stavova gra-

dana i preduzetnika o efikasnosti ovih službi, ne izostavljajući pitanje praktičnosti korupcijskih radnji preko ovih djelatnosti, gdje dolazi do podataka o napredovanju, nekih posebno, u radu ovih službi u percepcijama ispitanika 2006. godine u odnosu na podatke dobijene ranijim istraživanjem (2001).

Korupcija, tako reći, djeluje „zarazno“, tako da sve više jača i širi se, gdje se pravi gradacija od manjih oblika za manje usluge pa sve do „glavnog kolača“ za osnovnu uslugu. Ostavlja posebne posljedice u društvu, koje nijesu samo direktne, jer se ne odnose samo na koruptore i primaocje korupcije nego i te kako ostavlja izražene posljedice na globalno društvo i na pojedinačne građane. Ona, takođe, čini pravi udar na poredak vrijednosti u društvu, gdje dolazi do izmještanja vrijednosti, pa mjesto istinskih vrijednosti zauzimaju pseudovrijednosti. O raširenosti, kleptokratskoj snazi i „nevidenim drskim radnjama u srbijanskom društvu“, kako sve to S. Vuković vidi, pokazuje sljedeća karakteristika: „Višestruko plaćanje ili uzimanje dodatnog mita u uređenim birokratizovanim društvima za istu 'uslugu' od drugog (ili istog) javnog službenika prava je retkost. Kod nas je situacija suprotna, odnosno višestruko plaćanje za istu 'uslugu' nije retkost. To znači da je reč o neodgovornoj i neprifionalnoj birokratiji“ (str. 74). Inače, autor ove interesantne istraživačke studije smatra (što je potvrda njegove ranije izrečene osnovne teze) da uzroke kao i veličinu korupcije moramo tražiti *na relaciji objavljenog prava i njegove empirijske primjene*.

Mjere za suzbijanje korupcije, po S. Vukoviću, moraju biti sveobuhvatne, od opštih i načelnih do pojedinačnih, konkretnih, ako društva u periodu tranzicije zaista tendiraju prema civilnim, odnosno otvoreno-demokratskim svojim društveno-političkim ustrojstvima. Vuković ustanovljuje, u svom istraživanju, dosta nizak prag povjerenja kod preduzetnika u insti-

tucije za kontrolu i suzbijanje korupcije u društvu. Eklatantan je primjer čak neinformisanosti jednih preduzetnika u postojanje institucije Savjeta za borbu protiv korupcije u društvu, te davanje (od informisanih) niske ocjene na rad Savjeta od drugog dijela preduzetnika, a opet najniže ocjene od preduzetnika iz najrazvijenijih i najkulturnijih sredina (npr. Beograda). To je poražavajuće stanje stvari za borbu protiv korupcije, na osnovu čega će S. Vuković zaključiti da se ovako niska ocjena o radu Savjeta najvjerovatnije sastoji „u njegovoj maloj kompetentnosti, politizaciji i otporu samih vršilaca vlasti prema takvom telu i njegovom radu“ (str. 94).

Korupcija se u izvjesnoj mjeri kontroliše, po mišljenju preduzetnika, u uslovima poboljšanih ekonomskih rezultata, gdje, u stvari, dolazi do konvergencije između stavova preduzetnika i predstavnika nezavisnih stručnih analiza, što govori, misli autor, da uređeno ekonomsko okruženje i politička stabilnost utiču na ekonomske tokove, pa se i korupcija može sigurnije kontrolisati i time suzbijati.

Korupcija se veoma žilavo održava, pogotovu u društvima nesigurne i protivrječne tranzicije. Na osnovu toga autor ove studije izvodi zaključak u smislu „da obim korupcije u društvima u tranziciji zavisi od nivoa *poštovanja* prava, kako od strane vršilaca vlasti i javnih službenika, tako i građana, i sposobnosti države i njenih institucija da primenjuju pravo“ (str. 103).

Studija *Tranzicija i korupcija* Slobodana Vukovića, provjerenog istraživača korupcije na prostorima Srbije, sa prethodne dvije knjige: *Korupcija i vladavina prava* (2003) i *Pravo, moral i korupcija* (2005) – predstavlja zaokruženu cjelinu u proučavanju korupcije u Srbiji. Ona, takođe, predstavlja veoma značajan doprinos sociološkim istraživanjima tranzicije na prostorima bivših „komunističkih društava“. Prema tome, ove tri knjige o korupciji, kao svojevrsna trilogija, pred-

stavljaju nezaobilaznu literaturu i, na određeni način, istraživačku građu za sve one koji će se baviti proučavanjem ovog fenomena uopšte i posebno u tranzicionim društvima sa svim nedostatnostima, gdje korupcija zauzima posebno mjesto, kao svojevrsno „zlo“ modernog društva.

Ratko R. Božović